

Oponentský posudek rigorózní práce *Auf den Zeigern der Uhr gehen. Zur Sprache und Topik in der Migrationsliteratur am Beispiel von Libuše Moníková, Herta Müller, Emine Sevgi Özdamar und Feridun Zaimoglu* autorky Lucie Koutkové, FF UK Praha, rozsah 133 stran

V souvislosti se zánikem evropských politických táborů po roce 1989, vzniku a rozšiřování Evropské unie a novému, tentokrát náboženskému dělení světa sílí i v německé literární vědě snaha o teoretické podchycení fenoménu „migrační literatury“, která byla v době geograficko-politické duality Východ/Západ na okraji zájmu společnosti. Autorky a autoři jako Yoko Tawada, Libuše Moníková, Francesco Micielli, Rafik Shami, Dilek Güngör, Wladimir Kaminer, Emine Sevgi Özdamar, Feridun Zaimoglu se pohybují mezi dvěma či více kulturami, většinou opouštějí svůj rodný jazyk a obohacují tak tematicky i jazykově němčinu. Volbou čtyř z těchto osobností pod společným jmenovatelem migrační literatury si Lucie Koutková zvolila aktuální téma.

V úvodu studie deklaruje svůj záměr vymezit migrační literaturu jako pojem a zkoumat ji jako estetickou formu. Vychází s různých teorií exilové a angažované literatury a formuluje tezi, že zvláštní přístup k jazyku a svébytná topika nabízejí přesnější určení pojmu než teritoriální a kulturní specifika – vždyť znaky migrační literatury jsou její nezařaditelnost k určité národní literatuře a funkce prostředníka mezi jednotlivými kulturami a jazyky. Kategorie cizosti není vnímána jako překážka komunikace, ale naopak jako šance na nový, neotřelý úhel pohledu. Převedení na jazyk je toto největším rozdílem mezi migrační a exilovou literaturou; zatímco exilová tvorba se vyznačuje snahou o obnovení či uchování „čistoty“ mateřského jazyka, je většina děl migrační literatury napsána v jazyce „cizím“, což skýtá možnost hravého přístupu a boření ustrnulých jazykových norem. Na závěr teoretické části práce označuje Koutková za klíčový topos migrační literatury práh či přechod (Schwelle) a za hlavní znak zkoumaných děl jejich kreativní přístup k jazyku. Autorka aplikuje Benjaminův pohled na překlady, které obohacují cílový jazyk a překračují jeho „ztrouchnivělé meze“, na migrační literaturu. Zkoumaná díla spojuje téma či motiv cizosti.

Analytická část je koncipována chronologicky a začíná tedy prózou Libuše Moníkové *Pavane für eine verstorbene Infantin*. Do románu se promítá obraznost češtiny, s jazykovým transferem korespondují interdisciplinarita, intertextualita a intermedialita textu. Zajímavý je postřeh o funkci těchto rysů směrem k německému publiku: „Mit der Strategie der Intertextualität versetzt die Autorin dem Leser einen Stich. Der Stachel des Fremden ist in dem Verweis auf die Bildung enthalten. Hier zeigt die Autorin aus dem damaligen ‚Ost-Block‘, dass sie die westeuropäische Bildung besitzt, dass ihre Aus-Bildung und ihre Kenntnisse des Kanons durchaus der Ausbildung in Deutschland standhalten können.“ (str. 55) Naopak nemohu sdílet výhrady o nedostatečném vědeckém zpracování tématu intermediality, především transferu text/hudba v díle L. Moníkové: viz Helga Braunbeck: *Die Wege zu den Bildern, zu den Tönen, durch die Texte. Intermedialität im Werk Libuše Moníkovás*. In: Broser, Patricia / Pfeiferová, Dana (Hrsg.): *Hinter der Fassade: Libuše Moníková*, Wien 2005, str. 148-170; Hanna Bubeniček: *Spiegelungen. Zur Metamorphose der Amazonen in Texten von Libuše Moníková*. Tamtéž, str. 53-69, zvláště str. 55-59. Chybí i odkazy na zásadní studie ke konstituci subjektu u Moníkové, tj. články a monografie Antje Mansbrügge (*Autorkategorie und Gedächtnis (Libuše Moníková)*, Würzburg 2002, zvláště str. 17-44), která stejně jako Koutková vychází z Foucaulta a pracuje s kategorií „Mehrstimmigkeit“. Práci by prospěla i znalost studie Berndardette Malinowski: *Zwischen Autopoiesis und Heteropoiesis. Formen narrativer Subjekt- und Identitätskonstituierung im Werk von Libuše Moníková*. In: Broser, *Hinter der Fassade*, str. 99-131. Závěry Koutkové k těmto otázkám tedy nejsou pro výzkum nijak objektivní. Naopak přínosná je její práce s autorčinou pozůstalostí, viz zmínka o konstrukci jména Francine jako odkazu na domnělou

Descartovu konstrukci loutky po smrti jeho stejnojmenné dcery. I to je jeden z příkladů reciprocity textu.

Při rozboru románu Herty Müller *Reisende auf einem Bein* není v popředí zájmu reciprocita vztahu pozorovatele a pozorovaného, ale vnímání samo a pozice já na okraji. Ta vyplývá ze strukturální (např. chybějící otazníky v tázacích větách, kompoziční princip koláže) i obrazové stránky textu, např. zdůrazněním detailu na úkor celku, který se díky takové optice už nedá zrekonstruovat; „Lenkung des Blickes auf das Nebensächliche“ je koncepční záležitostí. Tematika sebereflexe se odráží i v topice, a sice v sémantické řadě oko, zrcadlo, fotografie. Naznačený princip intermediality, pojící se právě s fotografií a jinými vizuálními médii, by si zasloužil více pozornosti.

Emine Sevgi Özdamar, jejímž románem *Das Leben ist eine Karawanserei – hat zwei Türen – aus einer kam ich rein – aus der anderen ging ich raus* se doktorandka zabývá, reprezentuje početnou skupinu spisovatelek a spisovatelů tureckého původu. I pro Özdamar stojí v popředí zájmu tematizace jazyka. Citáty z arabštiny ovšem fungují nejen jako multikulturní odkazy, ale mají i estetický význam. Věrna dosavadnímu strukturalistickému přístupu cituje Lucie Koutková závěry Brigid Haines, že arabská modlitba, dětskému já v německém textu nesrozumitelná, je příkladem cizojazyčného textu, kdy dochází k oddělení signifikantu od signifikátu. To ovšem platí jen pro kategorii čtenáře, kterého poststrukturalisté v procesu vzniku a působení literárního díla tak rádi akcentují. Lucie Koutková našťástí ukončuje tuto podkapitolu závěrem o zázračném aspektu jazyka: „Die Zitate aus dem Arabischen sind jedoch performativ im Sinne einer bestimmten selbständigen Existenz der Sprache, die auch ohne verstanden zu werden durch ihren Klang wirkt, und auch darum für die zauberhafte Anwesenheit von Gott und Geistern sorgt.“ (str. 93) Tím se dokázala oprostít od strukturalismu, který je pro chápání jazyka reprezentované tímto románem zavádějící. Právě zmíněná pasáž zapřísahá obnovení magické jednoty jazyka/Písma a světa a odkazuje na mystický charakter jazyka, jak ho popsal Wittgenstein: v (psaném) jazyce se ukazuje transcendence. Zkoumaný topos přístřešku pro karavany s vchodem a východem je symptomatickým obrazem migrační literatury, ve které se to hemží nomády a motivy cesty, a má i existenciální podtext. Koutková v této souvislosti chápe hřbitov jako topos prahu.

Dalším představitelem turecké literatury je Feridun Zaimoglu, doktorandka zkoumá jeho román *Liebesmale, scharlachrot*. Zaimoglu ztvárňuje migrační topos cizoty jazykem samým: „Es ist die Sprache, in deren Ornament sich die Subjekte im Roman verstecken, vor allem die Person von Serdar.“ (str. 100) Jazyk tak svou orientální ornamentikou (složeniny, aliteterace) podle Bachninova principu dialogicity odkazuje na aglutinační turečtinu. K obdobným referencím dochází i na jiných úrovních textu, např. řečnickou figurou nadsázky. Vzniklé arabesky tak strukturálně odkazují na Goethovo dílo *West-östlicher Divan* více než tematická intertextualita. I střídáním vypravěčů je text neustále v pohybu kolem svého prázdného středu, jenž symbolicky znázorňuje impotence hlavní postavy.

Závěrečnou kapitolu Koutková zahajuje přehledem různých koncepcí migrační literatury, který by se ovšem lépe vyjímal v úvodu. Následné shrnutí hlavních rysů analyzovaných románů je naopak formulováno výstižně a přehledně. Zkoumaná díla se vyznačují obecnými rysy migrační literatury jako je mnohohlasnost, mnohojazyčnost, dialogicita, v tematice topos prahu a s ním spojené čekání (event. ex negativo). Kreativní přístup k jazyku vymezuje migrační literaturu oproti literatuře exilové, není ovšem výlučně jen jejím rysem – viz různé druhy experimentální literatury. Teze o svébytné estetice se nepotvrdila. Přesto Lucie Koutková považuje termín migrační literatura za legitimní: „Mit ihren durchlässigen Grenzen sichert sie [Migrationsliteratur] für die in ihr zeitweilig vereinigten Autoren die Wahrnehmung ihres *Anliegens*, der Erfahrung der Schwelle.“ (str. 116) S tímto závěrem lze jen souhlasit.

Před případnou publikací studie doporučuji několik zásadnějších úprav. Především výrazně zredukovat přebujelou podkapitolu 2.1.2.2 (24 stran) ke genezi pojmu ‚angažovaná literatura‘, jejíž poznatky či teze (ať už Sartrovy či Adornovy) se jen okrajově, a sice u pojmu ‚autonomní umělecké dílo‘, dotýkají tématu. Naopak by se hodilo teoretické vymezení pojmu ‚Fremde‘, např. podle stěžejního díla Julie Kristevy *Fremde sind wir uns selbst*. Nabízelo by se zkrátit řadu citátů především v úvodu studie, které jsou vedlejším produktem práce s řadou zásadních studií k teorii literatury. Vlastní závěry jsou formulovány výstižně, chyby se objevují sporadicky: *für einen Autoren*, str. 20; *abgeleht*, str. 27; ve formulaci *Sartre revidierte 1960 ...* na str. 30 se opakuje část věty, jakož i na str. 47: *Jede (gute) Übersetzung ...; mit anderen Schlüsselwörter*, str. 59; *mit mit*, str. 101.

Přes tyto výhrady jsem dospěla k názoru, že Lucie Koutková prokázala vědecké kvality odpovídající požadavkům na rigorózní práci. Její studii tedy doporučuji k obhajobě.

České Budějovice, 20.7. 2007

PaedDr. Dana Pfeiferová, Ph.D.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA GERMANISTIKY
- 42 -